

## ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ИНСОН ВА ФУҚАРОЛАРНИНГ ХУҚУҚ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШ — ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИНИНГ ВАЗИФАСИ

*Давлат-ҳуқуқий фанлар ва инсон ҳуқуқларини  
таъминлаш кафедраси ўқитувчиси майор  
Қодирова Камола Тохиржоновна*

### Аннотация

Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш масаласи давлат органларининг асосий вазифаларидан бири сифатида илмий-назарий жиҳатдан таҳлил қилинган. Инсон ҳуқуқлари демократик давлатчиликнинг асосий мезони бўлиб, уларни таъминлаш конституциявий нормалар ва ҳуқуқий механизмлар орқали амалга оширилади.

Мақолада қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти органларининг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишдаги ўрни, шунингдек, Омбудсман институти, Халқ қабулхоналари ва фуқаролик жамияти институтларининг амалий фаолияти ёритилган. Шу билан бирга, мамлакатда инсон ҳуқуқларини таъминлаш соҳасида мавжуд айрим муаммолар ва уларни бартараф этиш йўллари таҳлил қилинган.

Мақолада давлат бошқаруви тизимида очиқлик, шаффофлик ва қонунийлик принципларини кучайтириш, фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини ошириш ҳамда суд-ҳуқуқ ислоҳотларини чуқурлаштириш орқали инсон ҳуқуқларини таъминлаш самарадорлигини ошириш зарурлиги асослаб берилган.

**Калит сўзлар:** Инсон ҳуқуқлари, фуқаролик эркинликлари, Конституция, давлат органлари, суд ҳокимияти, ижро этувчи ҳокимият, қонун чиқарувчи орган, Омбудсман, фуқаролик жамияти, ҳуқуқий давлат, ҳуқуқий маданият, қонунийлик, шаффофлик, коррупцияга қарши кураш, мурожаатлар тизими.

Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш – давлатнинг олий мақсади. Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Конституцияси 54-моддаси биринчи қисмида мустаҳкамланган биргина ушбу норманинг ўзи мамлакатда давлат ҳокимиятининг халқ хизмати йўлида фаолият юритишини билдирса, назарий томондан Ўзбекистон деб аталмиш халқаро ҳамжамиятнинг тенг ҳуқуқли субъекти давлат сифатида пайдо бўлишининг ижтимоий шартнома назариясига тааллуқлилигини англатади. Ҳуқуқий демократик давлат қуриш жараёнида инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш устувор аҳамият касб

этади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни ва қадр-қиммати олий кадрият сифатида белгиланган. Давлат органларининг асосий вазифаси фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, уларнинг қонуний манфаатларини таъминлаш ва ижтимоий адолатни қарор топтиришдан иборатдир.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг қамровли ислоҳотлар инсон ҳуқуқларини таъминлаш механизмларини янада такомиллаштиришга қаратилган. Хусусан, давлат бошқаруви органлари, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар, суд органлари ҳамда фуқаролик жамияти институтлари ўртасидаги ҳамкорлик инсон ҳуқуқларини кафолатлашнинг муҳим шарти ҳисобланади.

Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасида инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашнинг конституциявий асослари, давлат органларининг бу борадаги вазифалари, амалий механизмлар ва мавжуд муаммолар илмий-назарий жиҳатдан таҳлил қилинади.

1948-йилдаги БМТнинг Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси ва Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт ҳамда Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактларда инсон ҳуқуқларининг олий кадрият эканлиги ва ҳар қандай минтақадаги давлатлар ушбу ҳуқуқларнинг ҳурмат қилинишини таъминлаши зарурлиги мустаҳкамланди. 1991 йил 30 сентябрда бўлиб ўтган Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг навбатдан ташқари VII сессиясида БМТнинг Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси ратификация қилинди. Ушбу норманинг тасдиқланиши ва унинг асосида “Инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш давлатнинг олий мақсадидир” деган умуминсоний нормани асосий қонуннинг 54-моддасида кўрсатиш, бугунги Ўзбекистон оммавий ҳокимиятига ҳам ҳуқуқ беради, ҳам халқаро мажбурият юклайди.

Инсон ҳуқуқлари — ҳар бир шахсга туғилганидан бошлаб тегишли бўлган табиий ва ажралмас ҳуқуқлар мажмуасидир. Ушбу ҳуқуқлар давлат томонидан эътироф этилади ва муҳофаза қилинади. Демократик жамиятда инсон ҳуқуқлари давлат фаолиятининг асосий мезони ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг янги таҳририда инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига алоҳида эътибор қаратилган. Конституциянинг 19-моддасига кўра, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари қонунларнинг мазмуни ва қўлланилишини белгилайди. Давлат органлари эса ушбу ҳуқуқларни таъминлаш учун масъул ҳисобланади.

Инсон ҳуқуқлари фуқаролик, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқларга бўлинади. Улар орасида яшаш ҳуқуқи, сўз эркинлиги, меҳнат қилиш ҳуқуқи, таълим олиш ҳуқуқи каби асосий ҳуқуқлар муҳим ўрин тутди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида “Инсон — жамият — давлат”

тамоили асосий принцип сифатида белгиланган. Бу эса давлат органлари фаолияти аввало инсон манфаатларига хизмат қилиши лозимлигини англатади. Конституциянинг 13-моддасида демократик давлат инсонпарварлик принципларига асосланиши таъкидланган. Инсон қадрини улуғлаш, унинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш давлат сиёсатининг муҳим йўналишидир.

Шунингдек, Конституцияда суд ҳимояси, мурожаат қилиш ҳуқуқи, шахсий дахлсизлик каби кафолатлар мустаҳкамланган. Бу нормалар фуқароларнинг давлат органлари фаолияти устидан назорат қилиш имкониятини ҳам таъминлайди.

Олий Мажлис мамлакатда инсон ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган қонунларни қабул қилади. Парламент томонидан қабул қилинаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар халқаро стандартларга мос бўлиши муҳим аҳамиятга эга.

Сўнгги йилларда “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”, “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”, “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги қонунлар инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлади.

Қонун чиқарувчи органлар парламент назорати орқали давлат идоралари фаолиятини таҳлил қилади ва фуқаролар ҳуқуқларининг бузилиш ҳолатларини бартараф этиш чораларини кўради.

Вазирлик ва идоралар фуқароларнинг ижтимоий, иқтисодий ва маданий ҳуқуқларини амалга оширишда муҳим роль ўйнайди. Масалан, Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлиги меҳнат ҳуқуқларини таъминлаш билан шуғулланса, Соғлиқни сақлаш вазирлиги тиббий хизматдан фойдаланиш ҳуқуқини таъминлайди.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари аҳолининг кундалик эҳтиёжлари билан бевосита ишлайди. Уларнинг вазифаси аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш, коммунал хизматлар сифатини ошириш ва ҳудудий муаммоларни ҳал этишдан иборат.

Шу билан бирга, давлат хизматчиларининг халққа хизмат қилиш принципи асосида фаолият юритиши фуқаролар ишончини мустаҳкамлайди.

Суд ҳокимияти инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг энг муҳим институти ҳисобланади. Суд мустақиллиги фуқароларнинг адолатли судловга бўлган ҳуқуқини таъминлайди.

Судлар орқали шахснинг бузилган ҳуқуқлари тикланади, давлат органларининг ғайриқонуний қарорлари бекор қилинади. Шу сабабли суд тизимида очиқлик ва шаффофликни таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.

Прокуратура, ички ишлар органлари ва адвокатура тизими ҳам қонун устуворлигини таъминлаш орқали инсон ҳуқуқларини муҳофаза қилади. Айниқса, тергов жараёнларида қонунийликка риоя қилиниши инсон

ҳуқуқларини таъминлашнинг асосий шартидир.

Ўзбекистонда аҳоли мурожаатлари билан ишлашнинг самарали тизими яратилди. Президентнинг Халқ қабулхоналари ва виртуал қабулхоналари орқали фуқаролар ўз муаммоларини бевосита давлат органларига етказиш имкониятига эга бўлди. Бу тизим давлат органларининг халқ олдидаги масъулиятини оширишга хизмат қилмоқда. Мурожаатларни ўз вақтида кўриб чиқиш орқали кўплаб ижтимоий муаммолар ҳал этилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (Омбудсман) инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасида муҳим институт ҳисобланади.

Омбудсман фуқароларнинг мурожаатларини кўриб чиқади, давлат органлари фаолиятини таҳлил қилади ва ҳуқуқбузарлик ҳолатларини бартараф этиш юзасидан тавсиялар беради.

Шунингдек, Омбудсман халқаро ташкилотлар билан ҳамкорлик қилиб, миллий қонунчиликни халқаро стандартларга мувофиқлаштиришда иштирок этади. Нодавлат нотижорат ташкилотлари, оммавий ахборот воситалари ва фуқаролар йиғинлари инсон ҳуқуқларини таъминлашда муҳим ўрин тутаяди.

Фуқаролик жамияти институтлари давлат органлари фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга оширади. Бу эса очиқлик ва шаффофликни кучайтиради.

Оммавий ахборот воситалари эса жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш, аҳолини ҳуқуқий жиҳатдан хабардор қилиш вазифасини бажараяди.

Айрим ҳолларда давлат органлари фаолиятида бюрократик тўсиқлар, мансабдор шахсларнинг масъулиятсизлиги ва коррупция ҳолатлари учраб туради. Бу эса фуқаролар ҳуқуқларининг тўлиқ таъминланишига салбий таъсир кўрсатади.

Шунингдек, аҳолининг ҳуқуқий маданияти етарли даражада эмаслиги ҳам муаммо ҳисобланади. Кўпчилик ўз ҳуқуқларини яхши билмаслиги сабабли уларни ҳимоя қила олмайди.

Аввало, давлат хизматчилари фаолиятида очиқлик ва шаффофликни кучайтириш зарур. Рақамли технологияларни кенг жорий этиш коррупция омилларини қисқартиришга хизмат қилади.

Ҳуқуқий таълим ва тарбияни кучайтириш орқали аҳолининг ҳуқуқий онги ва маданиятини ошириш муҳим аҳамиятга эга.

Шунингдек, суд мустақиллигини янада таъминлаш, жамоатчилик назоратини кучайтириш ва оммавий ахборот воситалари эркинлигини кенгайтириш инсон ҳуқуқларини муҳофаза қилиш самарадорлигини оширади.

### **Хулоса**

Ўзбекистон Республикасида инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш

давлат сиёсатининг устувор йўналиши ҳисобланади. Конституция ва қонунларда инсон манфаатларининг олий қадрият сифатида эътироф этилиши мамлакатда демократик ҳуқуқий давлат қуришнинг муҳим асосидир.

Ҳар бир давлат органи ўз фаолиятида фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашни асосий вазифа сифатида қабул қилиши лозим. Қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти органларининг ўзаро ҳамкорлиги инсон ҳуқуқларини самарали муҳофаза қилиш имконини беради.

Шу билан бирга, фуқаролик жамияти институтлари ва оммавий ахборот воситаларининг фаол иштироки жамиятда қонунийлик ва адолатни таъминлашга хизмат қилади.

Келгусида давлат бошқарувида очиқликни кучайтириш, ҳуқуқий маданиятни юксалтириш ва халқаро стандартларни миллий амалиётга кенг жорий этиш орқали инсон ҳуқуқларини таъминлаш самарадорлиги янада ошади.

### **Фойдаланилган адабиётлар**

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент, 2023.
2. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2021.
3. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси. 1948 йил.
4. “Фуқаровий ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида”ги халқаро пакт 1966 йил.
5. “Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисида”ги халқаро пакт 1966 йил.
6. “Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг халқаро стандартлари” ўқув кўлланмаси. – Тошкент, 2022.
7. Саидов А.Х. Инсон ҳуқуқлари назарияси. – Тошкент, 2020.
8. Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни.
9. Ўзбекистон Республикасининг “Жисмоний ва юридик шахсларнинг муурожаатлари тўғрисида”ги Қонуни.
10. Муаллифлар жамоаси Конституциявий ҳуқуқ. Дарслик. Т.; ТДЮУ нашриёти, 2024. – 800 б.